

A tájékoztatás- és könyvtártudományi képzés tanterveinek áttekintése

D. FOSKETT

A FID Képzési Bizottsága az UNESCO megbízásából világszerte felmérte a felsőfoku képzés tanterveit. Az UNESCO a teljes anyagot kiadja. Az alábbiakban VADÁSZ Ferencné által ismertetett közlemény (Survey of training programmes in information and library science = UNESCO Bulletin of Libraries, 1975. 1. no. 23-32. p.) a teljes dokumentum előszavának nagy részét tartalmazza, s képet ad a felmérés által feltárt fő irányvonalakról.

A felmérés módja

1972-ben küldte ki a FID Képzési Bizottságának Titkársága a kérdőíveket, csaknem 80 egyetemnek és egyéb olyan intézménynek, amelyben felsőfoku tájékoztatás- és könyvtártudományi képzés folyik. A kérdőíves módszerrel nehéz biztosítani azt, hogy a válaszolók ugyanazt értsék a kérdőívben szereplő kifejezéseken. A jelen esetben azonban megkönnyítette az egyetértést az a munka, amelyet az IFLA és a FID már évek óta végzett a képzés problémáinak tisztázása érdekében.

A régi és az új a tantervekben

A válaszok azt mutatják, hogy nagy változás indult meg a képzés területén, de a folyamatosság sem szenvedett sérelmet. Szinte mindegyik válaszoló központi szerepet tulajdonít a könyvtárosképzés két hagyományos témakörének: az osztályozásnak és a cimleírásnak, valamint a szakbibliográfiának s ezzel kapcsolatban a szakreferensi munkának. - Az utóbbival kapcsolatban egyesek tulságosan eltérbe helyezik az egyes tudomány-szakokban szerzett ismereteket. Ne feledjük azonban, hogy a szaktájékoztató nem azonos a szaktudóssal; a használók információkat várnak tőle, nem tudományos kérdésekről akarnak vele konzultálni, hiszen azt saját kollegáikkal jobban megtehetik. A könyvtáros- és dokumentálóképzés keretében nem lehet szaktudósokat képezni - amint másfelől a szaktudomány egyetemi tanulmányozása sem tesz valakit egyúttal szaktájékoztatóvá is.

Két tényező jut egyre nagyobb szerephez a képzési koncepciókban: a kommunikáció elve és a szakirodalmi ismeretek.

A "kommunikáció" divatos és több értelmű kifejezés, esetünkben mégis hasznos. A tantervekben ugyanis egyre jobban hangsúlyozzák az információk különféle formáju rögzítésének szerepét az ismeretek közvetítésében. A könyvtáros és a tájékoztatási szakember társadalmi funkciója egyformán az információk gyűjtése és szétsugárzása, a használók szükségleteinek kielégítése érdekében - akár egy közművelődési könyvtár olvasói a

használók, akár egy ipari kutatóintézet munkatársai. Az egyre jobban terjedő rendszerelméleti felfogás is azt sugallja, hogy a dokumentációs munka különféle területei nem különleges, a hagyományos könyvtári munkától független diszciplínák, hanem ugyanannak a nagy egésznek a részei. A legmerészebb technikai vagy elméleti felfedezések sem öncélúak, nem teszik fölöslegessé a könyvtári-tájékoztatási munkára vonatkozó eddigi ismereteinket, hanem bővítik, fejlesztik azokat.

Ezt az integrációt tükrözi az is, hogy mindenütt nő a tantervekben a szakirodalmi ismeretek aránya. A könyvtárosnak mint művelt embernek kötelessége ismerni nemzete irodalmát, annak bibliográfiáját, de ebbe tudományosan elmélyedniük csak azoknak kell, akik majd a nemzeti könyvtárban vagy egyetemi könyvtár bölcsészkarri részlegében fognak dolgozni. A többi szakterület leendő könyvtárosának vagy dokumentálójának az illető szakterület irodalmába, bibliográfiájába kell ugyanilyen alaposan elmélyednie tanulmányai folyamán.

A gépesítés

A könyvtári-tájékoztatási szakirodalomban jelenleg a gépesítés, az automatizálás kérdései dominálnak; természetesen a képzésben is főleg ezek jelentik a változást. Hogy mi a helyes mérték, az még nem tisztázódott. A legfejlettebb számítógép-iparral rendelkező országok - az USA, Kanada, Japán - némelyik könyvtárosképző intézményének tananyagát a számítógépes szakembereket képző intézmények is megirigyelhetnék. Pedig a leendő szaktájékoztató nem azonos a számítógépes szakemberrel. A bibliográfia gépi uton való előállításából órá elsősorban nem a technológiai folyamat tartozik, hanem a termék. Nemrég még a nyomtatott könyvet (és folyóiratot) tekintették a tudományos ismeretek szinte kizárólagos hordozójának, mégsem állt a hagyományos könyvtárosképzés központjában a könyv előállításának technikai folyamata, nem képezték ki nyomdásszá a leendő könyvtárosokat.

Elmélet és gyakorlat

Mi a gyakorlat helye a felsőfoku képzésben? A háromféle lehetőség: előzetes gyakorlat; az oktatás folyamatába épülő gyakorlat; szakképesítés utáni gyakorlat a munkahelyen.

A felvétel előtti kötelező gyakorlat ellenzői azzal érvelnek, hogy egyfelől a középiskola elvégzése után közvetlenül a hallgatók még benne vannak a tanulási gyakorlatban, s annak megszakitása visszaveti őket, másfelől az egyetemi oktatáshoz egyáltalán nem kapcsolódó gyakorlat nagyrészt feleslegesen eltöltött idő. Az ellenvéleményt vallók azt bizonygatják, hogy az egyetemi tanulmányok előtti könyvtári munka reálissá teszi a pályaválasztást, a leendő hallgatók megismerik a szakmát és tudják, mire vállalkoznak. Vannak, akik kétéves előzetes könyvtári munkát tartanak kívánatosnak; a többség szerint egy év is elfogadható.

A tanulmányi időben végzett könyvtári gyakorlat előnye, hogy a képző intézmény irányítása alatt folyik és kapcsolódik a megszerzett elméleti

ismeretekhez. A néhány hetes, esetleg néhány hónapos gyakorlatok anyagi nehézségeket jelentenek a hallgatóknak, hiszen munkabért nem kapnak, és meglehetősen nagy szállás- és ellátási költség terheli őket. Az egy-két napos könyvtárlátogatások - bár a semminél jobbak - nem nevezhetők gyakorlatnak. Mindenütt elterjedt a munka melletti tanulási forma, a levelező képzés. Ebben ideálisan kapcsolódik össze az elméleti fejlődés a mindennapi munka gyakorlatával. Általános vélemény azonban, hogy a levelező oktatás színvonala lényegesen alacsonyabb a nappalinál.

Sok helyen bevezették az abszolutórium utáni kötelező egyéves könyvtári gyakorlatot. A hallgatók munkaprogramját a képző intézmény írja elő és annak teljesítését a szakfelügyelő minősíti; az oklevelet csak ezután kapják meg.

Az időszakonkénti továbbképző tanfolyamok rendszerében különösen fontos a régebben végzett szakemberek megismerkedése a gépesítés lehetőségeivel. Ilyen tárgyú rövid, gyakorlati jellegű tanfolyamokra még a vezető beosztású könyvtárosoknak is ajánlatos időt szakítaniuk.

A tanulmányi idő és a tanterv

A tanulmányi idő országonként különböző. A szakvizsgálóhoz (baccalaureusi szint) 3-4 év szükséges; az egyetemi (magisteri) diplomát további 1-2 évi tanulás után szerezhetik meg a hallgatók. A levelező képzés időtartama mindenütt nagyobb a nappalinál.

A tantervek összehasonlító vizsgálata igen nehéz. Ugy tűnik, hogy több országban mindenféle studiumot raktak össze csak azért, hogy a képzést tudományosabbá tegyék: hazai irodalom és történelem, könyvtörténet, filozófia, szociológia, pszichológia, pedagógia, logika, nyelvészet, tudománytörténet. A tájékoztatástudomány témaköre különösen áttekinthetetlen. Az összehasonlítást elsősorban a terminológiai eltérések nehezítik meg. Az "informatika" például a Szovjetunióban és a szocialista országokban a könyvtár- és tájékoztatástudománynak és segédtudományaiknak összességét jelenti, Nyugat-Európában viszont a számítógépekre épülő kommunikáció tudományát. Ez a kettősség mutatkozik meg az "elméletközpontu" és a "számítógépközpontu" tantervek kettősségében is. A Varsói Egyetemen folyó posztgraduális informatikai képzés keretében például inkább csak elméleti, nem pedig műszaki szempontból foglalkoznak a számítógéppel, a tananyag zömét a könyvtári-tájékoztatási szolgáltatások szervezése és a "hagyományos" könyvtártudomány - referenz-eszközök, osztályozás, cimleírás - teszi ki. A másik véglet a Georgiai Műszaki Főiskola (USA) Tájékoztatás- és Számítógéptudományi Intézetének szintén igen terjedelmes tanterve, amelyben a számítógéppel kapcsolatos műszaki ismeretek dominálnak, s szinte teljesen kiszorítják a könyvtári-tájékoztatási szolgáltatásokra vonatkozó anyagot. - Sajátos jellegű a bangalore-i (India) DRTC és a londoni City University tanterve. Itt a tanszéket alapító Ranganathan, ill. Farradane osztályozáselméletével, az emberi tudás strukturájával jóval alaposabban foglalkoznak, mint más egyetemeken a hagyományos osztályozással, így az oktatás a könyvtári munkának a tájékoztatással való szerves kapcsolatát tükrözi.

Igen nagy szükség van magasabb foku könyvtár- és tájékoztatástudományi studiumokra. Egyelőre még csak az USA-ban alakult ki e területen az egyetemi doktorátusi tanulmányi programok eléggé széles skálája. Európában azért nehéz ezt megvalósítani, mert a doktori studiumokat olyan oktatóknak kellene irányítaniuk, akik maguk is rendelkeznek könyvtártudományi doktori címmel, ilyen pedig kevés van. A legtöbb ország fiatal tudósjelöltjei csak külföldön, elsősorban az USA-ban tehetnének doktorátust, az ezzel járó anyagi terheket azonban kevesen tudják vállalni. Koppenhágában az egyetem tájékoztatástudományi tanszéke az UNESCO támogatásával nemzetközi továbbképző tanfolyamokat szervez egyetemi oktatók számára az információfeltárás és információkereső rendszerek témaköréből.

A fejlődő országok túlnyomórészt külföldről meghívott tanárokkal oldják meg az oktatást. Megfelelő számítógépi bázissal viszont nem rendelkeznek, s a "kréta-oktatás" csak egészen kezdeti lépésnek tekinthető a tájékoztatási szakemberképzés terén.

Oktatási módszerek

E téren is főként a gépesítés jelenti az újdonságot. A legfejlettebb országok - elsősorban az USA - egyetemeken teljesen áttértek a számítógépekre alapozott audiovizuális programozott oktatásra. Így lehetővé válik a teljesen önálló tanulás is, de kísérletek bizonyítják, hogy a módszer is hatékonyabb csoportos oktatás formájában. A szemináriumi csoportok tanár vezetésével dolgoznak, mert a képernyővel és a hangszalaggal való személytelen kapcsolatban nagyon sokat számít egyetlen tanár jelenléte is, akivel a hallgatók konzultálhatnak.

A televíziós oktatás széles körben elterjedt még a fejlődő országokban is. Utóbbiaknak ez biztosítja a színvonalas oktatást. A képzés teljes tananyaga beszerezhető oktatófilmekben. A választék gazdag, de még sem szakmai, sem esztétikai szempontból nem kielégítő. Buenos Airesben az UNESCO támogatásával oktatófilmet készítettek a könyvtár- és tájékoztatástudományi képzés teljes tananyagáról az összes latin-amerikai ország számára. Ez nem éri ugyan el az egyetemi színvonalat, de a tömeges képzéshez igen nagy segítség.

Összefoglalás

A felmérés által szolgáltatott összkép rendkívül tarka, nehéz volna belőle konkrét, általános érvényű tanulságokat levonni. Világosan mutatja azonban, hogy mindenütt lényegében hasonló problémákat kell megoldania a képzésnek, épp ezért rendkívül hasznos a kölcsönös tapasztalatcsere. A képzésre vonatkozó információk további gyűjtése és rendszerezése tehát feltétlenül segíti a fejlődést.